

МУСЛИМАНСТВОТО КАКО ИНТЕГРАТИВЕН ФАКТОР ВО ОСМАНСКАТА ИМПЕРИЈА

Исламот или муслиманството¹ како религија, идеологија или култура предизвикувал голем интерес, при што во пишувањата за него наоѓаме најразлични видувања. Тие се движат од крајно негирање, преку умерени тврдења до целосни идеализирања. Ваквите разлики во мислењата постојат зависно од верата на која ѝ припаѓал пишувачот. Разликата меѓу христијанската вера и исламот се состоела во тоа што христијаните верувале во светото тројство, додека исламот била проповедана како целосно монотеистичка вера, потоа кај католиците се среќавале верски судови и инквизиции, кои биле непознати за муслиманите итн.²

Османската империја како држава која се темелела на муслиманството се обидувала да го воспостави како вероучење т.е. како примарна религија во сите новоосвоени територии, така што

¹ Муслиманството или исламот, како верска определба го темели своето постоење на едноставни религиозни закони. Тоа е монотеистичко учење во кое муслиманскиот Бог е Бог на Јудеите и Бог на христијаните. Според него ропството било простувано, на сиромашните им била давана милостина, верниците сочинувале единствена заедница независно на раса или ранг, била дозволена полигамијата, така што секој маж можел да има по четири жени, било забрането јадење на свинско месо и пиење вино итн. Проповедник на муслиманството бил Мухамед, па затоа учењето го среќаваме и како мухамеданско, а негов Бог бил Алах. Најпрво муслиманството било воспоставено во западна Арабија, а потоа со арапските освојувања муслиманското вероучење брзо се проширувало и придобивало сè повеќе приврзаници.

Проповедникот Мухамед (570-632) бил роден во Мека, потекнувал од средноимотно семејство, бил женет со богатата вдовица Кадиха, со карактер, според многумина, тежок за опишување. Неговото проповедање го започнал меѓу свои роднини и пријатели, говорейќи текстови во исклучително ритмична проза. Подоцна, од овие текстови била создадена светата книга на муслиманите Коранот. Поради ширењето на верското учење, во 622 година, Мухамед бил протеран од неговиот роден град Мека и заминал во градот Хеира (подоцна крстен Медина-град на пророкот). Поради тоа, 622 година била земена како прва година во муслиманскиот календар. Од прогонство во родниот град се вратил во 630 година како победник, придружуван од бројни следбеници. History of Europe, New York, 1953, 128-130.

² Д-р Александар Матковски, Исламот во очите на немуслиманите од Балканскиот полуостров, "Историја", XI/1, Скопје, 1975, 74.

муслиманството односно исламот одиграл исклучителна улога за нејзиното петвековно постоење.

Исламизацијата како начин за опстојување, била многу применувана во балканските владенија на Империјата. “До доаѓањето на Турците, на Балканскиот полуостров постоеле само две религии: христијанската и еврејската (јудаизмот). Христијанската религија била поделена на три цркви: православна, католичка и богомилска. Од овие три доминирала православната црква”.³ Така, веќе во XVI век започнала исламизацијата на покореното население кое, за религиозното преобратување и прифаќањето на исламот, добивало исклучителни привилегии. И покрај тоа, не треба да се пренебрегне фактот дека “турската феудална класа ја експлоатирала и христијанската и муслиманската раја, меѓутоа, кон муслиманската била поблага бидејќи таа уживала извесни привилегии, а преку исламот се влевала свест дека муслиманите биле ‘правоверни’ и одредени да владеат... Со тоа, турската феудална класа и нејзиниот апарат - турската држава, систематски ги разединувале муслиманските и христијанските селани за да може полесно да ги експлоатира и едните и другите”.⁴ Тоа бил еден од начините за исламот т.е. муслиманската вера да стане важен столб за постоењето на Османската империја и нејзиното опстојување во Европа и на Балканот, како еден од исклучително важните успеси на муслиманството, а друг успех била економската експанзија над христијанството, поврзана со територијалното завладување на Медитеранот.⁵ Гледано од аголот на Османската империја муслиманството било исклучителен фактор во нејзиното опстојување со оглед на тоа што кај исламот не постоела посебна духовна, независна од световната власт, туку власта била само една. Меѓутоа, од аспект на поробеното население, кое било принудувано на исламизација, муслиманството било начин и алат за негово дезинтегрирање. Поради тоа, “немуслиманите на Балканскиот полуостров на исламот гледале помалку како на теолошка мисла, а почесто го идентификувале со неговиот носител - турската држава и феудалната класа”.⁶

Процесот на исламизација на Балканот се вршел доброволно, како што веќе спомнавме, од економски причини и принудно, при што “турската власт, феудалната класа и екстремните и фанатизирани поединци, со сите средства и на различни начини гледале да исламизираат

³ Александар Матковски, Исламот како идеологија, религија и култура, 36. “Духовните средишта во Западна Македонија во минатото и денес”, Кичево, 8-9 јуни 1990, 29.

⁴ Исто, 30.

⁵ History of Europe, 137.

⁶ Александар Матковски, Исламот како идеологија..., 31.

што поголем број Евреи и христијани особено поугледни, повлијателни и побогати лица кои би влијаеле и на другиот народ”⁷.

Така, од почетокот на прифаќањето на исламот, од XVI век наваму, албанското населние, кое дотогаш било само христијанско, се поделило на две верски определби христијанска и муслиманска. И покрај тоа мора да се нагласи дека исламизацијата се одвивала во повеќе етапи од кои најкарактеристична е етапата на двоверство која била типична за втората половина на XVI век.⁸ Од друга страна пак, христијаните биле поделени на две цркви православна и католичка, што значи Албанците пристапиле кон три вероучења. Сознанијата говорат дека “Албанците немаат голема приврзаност кон религијата во која веруваат. Религиозното чувство кај нив е многу слабо”,⁹ но, и покрај тоа фактот што Албанците биле верски расцепкани, создавал големи проблеми во решавањето или толкувањето на заедничките општоалбански проблеми, како што било прашањето за автономија на Албанија, прашањето за азбуката итн.

Интересен бил случајот и со примањето на исламот од населението во Босна, при што бил забележан исклучителен интерес на населението за промена на верата. Ова се случило од причина што “1) На тлото на Босна постоеа три организирани цркви: католичка, православна и богомили и ниедна не преовладуваше... 2) Богомилите кои бараа поскумна црква без големи поседа, без кипови, икони, фрески, свеќи и крстови и кои проповедаа дека еден ден ќе дојде божјиот изасланик кој ќе го спроведе сето ова во исламот и џамиите кои немале фрески, икони, кипови и слично и во опите кои биле облечени како и обичниот народ, гледале како на својот долгоочекуван месие”.¹⁰

Исламизирањето на македонското население за Османската империја било од голема важност, бидејќи од доаѓањето на Турците на овие простори па сè до XVI век населението постојано негодувало на новата власт и крвело буни за ослободување од неа. Со оглед на тоа дека кај македонското население христијанството било доминантно, било потешко неговото преобратување во нова религија. При тоа, особено бил карактеристичен еден период на двоверство во кој, бил приман исламот само како начин за одбегнување на бројните давачки кои ги побарувала власта. Чувствувајќи дека македонското население би било изгубено за

⁷ Исто, 35.

⁸ Александар Матковски, Исламизацијата како метод за пацификација на Дебарскиот крај, I Научен собир, Гостивар, 22-23.X 1971, 230.

⁹ Н. Маренин, Албанија и Албанците, Софија, 1902 29-30; И.Г. Сенкевич, Албанија в период Восточнога кризиса (1875-1881), Москва, 1965, 31; Катерина Наумоска, Македонско-албански врски..., 17-18.

¹⁰ Александар Матковски, Исламот во очите на..., 76.

исламот и би се продлабочило бунтовништвото кај него, доколку исламот би се наметнувал со сила, османската власт пристапила кон исламизирање на населението според неговата желба. Тоа бил “метод за пацификација на овие бунтовни краишта”.¹¹ Со зголемувањето на бројот на исламизираното население турската власт ги прикажувала бунтовите “како бунт против исламот и како работа само на христијаните, наскувајќи ги така двете верски заедници една против друга. Во колку повеќе се натурал исламот, во толку повеќе успевала пацификацијата на оваа област”.¹² Обиди за исламизација биле преземани насекаде во Македонија, но не секаде тие успеале или имале само ограничен ефект.¹³

Меѓутоа, примањето на исламот, кај населението на Балканот не значело и придржување или живеење според пишаното во светата книга Кур’анот, иако таа била “истовремено, книга и за Господ и за човекот”.¹⁴ Говорејќи за исламизацијата која ја спороведувале османските власти на Балканот, неодминливо се поставува прашањето за почитувањето на исламот како религија. Многубројни се истражувачите на овој проблем, при што сите се единствени дека примањето на новата вера за примачите не значело и почитување на нејзините празници, при што многу малку знаеле и сакале да научат за новата вера. Напротив, бројни биле случаите кога лица со примен ислам ги празнувале Св. Илија, Ѓурѓовден, Митровден, Василица, потоа практикувале христијански свадбени обичаи, постеле пред Божик и пред Велигден итн. Почитувањето на христијанската вера ваквите лица го покажувале и со тоа што “имале две имиња, едно христијанско со кое се служеле помеѓу себе и во семејството, и второ муслиманско со кое се довикувале на јавни места и пред органите на власта како, на пример, Хасан-Богдан, Храз-Дамјан, Хусеин-Тодор, Алија-Илија, Мустафа-Никола и слично. Затоа на Балканскиот Полуостров постоела поговорка до пладне Илија, по пладне Алија”.¹⁵ Што се однесува до Албанците тие имале свои непипшани морални норми кои ги почитувале и од кои не отстапувале. Таков еден закон, кој исклучително го почитувале бил и законот на Лек III Дукаѓини (1410-1481), кој својата основа ја добил во средината на XV век, што значи пред примањето на исламот. Со текот на времето Канонот, како огледало на моралните и материјални норми во животот на Албанците, бил дополнуван со нови

¹¹ Исто.

¹² Исто..., 77.

¹³ Илија Каланоски, Притисоци за исламизација на селото Вевчани во XIX век (Прилог кон проучувањето на исламизацијата во Македонија), “Историја”, XIII/1, Скопје, 1977, 115-126.

¹⁴ Kur'an; Prijevod Ali Riza Karabeg; Komentar Enes Kari], Zagreb, 1991, 7.

¹⁵ Александар Матковски, Исламот како идеологија...,37.

одредби. Но, и покрај ваквите измени основата на Канонот останала непроменета, при што во него “не постои ниту едно единствено место кое би, макар во импликација, *суѓерирало нејпријателство кон другиот народ или другиот култура и религија!*”¹⁶

И покрај сè, проблеми предизвикувани од фактот што албанското наследство припаѓало на две конфесии постоеле и биле причина Фан Стилијан Ноли¹⁷ пишувајќи од Бостон да напомене дека “верите не се лоши како што се, туку како што погрешно ги учат Албанците, тие се опасни до смрт... се разбира дека нашата лоша состојба не е од промената на верата колку што кај главните туѓи свештеници и кај албанските духовници, кои дејствувале како нивни слепи инструменти. Нй требале и нй требаат свештеници и бискупи, исто така и оци и вистински албански муфтии. Не туѓи политички средства, туку духовници од секоја вера, кои што навистина се плашат од Господ и да ги шират како што треба Неговите заповеди и само Неговите заповеди, за да му овозможат на народот да сфати дека човекот може да биде од било која вера што ја сака, што ја наследил од прадедовците и што му се допаѓа, но не може да ја одбере народноста, а да се бори против својата, без да си стави на чело голем печат како неверник”¹⁸. Сознанието дека дури и религија на која ѝ припаѓале Албанците била искористувана од заинтересираните за Албанија, го потврдува и пишувањето на Хил Моси кој говорел дека “клерот заедно со неговите првенци ... почнал да зема пари, не само од Австрија, од која се издржувал многу години, туку и од тоа царство, на кое што порано му ги проколнуваше и училиштата, што ги имаше во Скадар, сакам да кажам од Италија!”¹⁹ Ваквите сознанија најдобро покажуваат дека Албанецот увидувал дека муслиманството, со своето навлегување сред населението, придонело за верска и политичка агитација, не само на Османската империја, туку и на земјите кои ја практикувале и христијанската вера. Во време на Младотурската револуција, муслиманите-Албанци верувале дека истоверните Турци ќе им ги овозможат привилегиите ветувани пред почетокот на револуцијата, како

¹⁶ Канонот на Лек Дукаѓини (постхумно дело), собрал и кодифицирал А. Штјефен Конст. Ѓечови, О.Ф.М, Тетово, 1994, 19.

¹⁷ Фан Стилијан Ноли (6.01.1882, Ибрик Тепе- 1965, САД), албански патриот, основач на Албанската православна црква во САД, уредник на бројни весници на албански јазик, преведувал и пишувал дела за Албанија и Албанците. Станал пратеник во првиот албанскиот парламент, а бил претседател на албанската влада 1921-1924. Во 1930 година емигрирал за САД.

¹⁸ А. Q. Sh., фонд Nikolla Ivanaj досие бр. 4, “Надежта на Албанија”, Трст, 16.10.1907, бр. 15, год. III

¹⁹ А. Q. Sh., фонд Nikolla Ivanaj досие бр. 4, Виена, септември 1907.

што биле признавање на албанскиот јазик како официјален јазик во Албанија, отворање на училишта на албански јазик, по што би следувала и автономија на Албанија под суверенитет на султанот. Но, наместо исполнување на ветувањата следувало изневерување на какво Албанците не се надевале, бидејќи ниту едно од ветувањата не било одржано. Показател дека ситуација сред Албанците за време на младотурскиот режим била крајно неповолна за самото население, покрај другото, било и тоа што во текот на напорите за решавање на проблемите со бунтот во северна Албанија во 1911 година од муслимани биле кривани протести против давање привилегии на албанските Малсори “бидејќи Уставот доволно ги заштитува правата на сите, и дека тие се подготвени да ја пролеат и последната капка крв против внатрешните и надворешните непријатели на отоманската татковина”.²⁰ На тој начин, “османската татковина” успешно опстојувала на темелите на муслиманството и благодарение на тоа верување муслиманското население ја ветувало и последната капка крв за неа, бидејќи “муслиманската вера наредува да се живее добро со сите и да му се прават добри дела секому. И разумот го наредува ова. Имајќи можност да се живее добро еден со друг и да се има добивка еден од друг, не е ли ова искра на незнаење кога имајќи ја таа можност, се оди во состојба на непријателства и караници?”²¹

Непобитниот факт дека дел од муслиманското албанско население, било директно вклучено во органите на османските власти, постојано бил интерпретиран како олеснувачка прилика за Албанците во остварувањето на нивните барања за автономија под суверенитет на Султанот. Меѓутоа, “Турците, за да можат поспокојно да го владеат тоа воинствено племе, требало да прибегнат кон средството “раздели ѝа владеј”. Тие ги употребиле сите средства за да ги држат во непријателско расположение, едно кон друго, двете големи албански племиња: Тоски против Геги и обратно... После ослободувањето на другите балкански народи, само по себе, се уништило и албанското владеење над нив. Албанците се ограничиле да експлоатираат и господарат над останатите христијани под турско ропство, - Македонија и Епир, - но истовремено, кај посвесните Албанци, се јавува веќе идејата за албанска преродба”.²²

Важноста на муслиманството како еден од начините за опстојување на Империјата го потврдува и сознанието дека при честата административна и територијална поделба на нејзините балкански

²⁰ А.М. мф 1580, док. 16, Скадар, 19 јули 1911 година.

²¹ А. Q. Sh., фонд Jashar Erebara досие бр. 25, “Единство на Албанците” - Одговори на наколку противења, год. I, бр. 3, 30 јуни, 1900, Египет.

²² P. «aulevq, Skipnix (Albanix), Carigradq, 1924, 5.

влаења “требало да ја обезбеди потпората на муслиманското население на османлискиот општествено - политички систем. Така, територијата на Солунскиот вилает опфаќала дел и од Тесалиската област; Битолскиот (Монастирскиот) дел од Албанија, а Скопскиот дел од Косово и Албанија, така што новата административна поделба на Империјата на вилаети во овој случај на географскиот дел на Македонија, ни природно, ни историски, ниту пак етнички, не одговарал на тие принципи”.²³

Фактот што со примањето на исламот населението се повеќе ѝ се потчинуvalo на власта и се повеќе ги почитувало нејзините барања, придонел Османската империја на исламот да гледа како на еден исклучително важен фактор од нејзиното постоење.

Текот на настаните покажал дека османската власт без сопствена модернизација и либерализација, независно што се потпираше на едноверниот муслимански столб, не можела да опстои. Во нејзините последни години од владеењето на Балканот, османската власт чувствувала потреба од побројна војска, која ја барала во муслиманите, претежно кај Албанците. Со тоа покажала дека не се одрекувала лесно од своите поданици и војници, кои со векови биле во привилегирана положба во однос на христијаните. Така, во еден период од историјата повеќевековните отстапки на Албанците-муслимани, им се вратиле како бумеранг со негативен ефект, што имало последици и врз самостојното остварување на автономијата, а подоцна и државноста на Албанија.

Непобитно е дека муслиманското вероучење изненадило со брзата експанзија, како и неговите резултати. Веројатно поради ваквиот успех “првиот одговор на христијанска Европа на арапските освојувања биле воени и военото гостопримство останало постојана карактеристика на христијанско-муслиманските односи за векови”.²⁴ Незапирливиот развој на муслиманството, низ вековите, придонел ова вероучење да стане важен фактор и во историјата на Европа. Меѓутоа, сите верници немале ист однос кон светата муслиманска книга. Така, различното читање и разбирање на Кур’анот “резултирало со создавање на ‘повеќе регионални теологии’ кои не сакаат теологија со големо Т. Се разбира, мноштвото ‘мали’ теологии посебно, историски гледано, настапувале како една ‘голема’ теологија, но која никогаш не е во себе кохерентна и завршена”.²⁵ Вака прифатената вероисповед и почитувањето на напишаното во неговата света книга “не се предавај пред неверниците, туку силно бори се

²³ Глигор Тодоровски, Реформите на Големите европски сили во Македонија (1829-1909), I, Реформите во Македонија до Илинденското востание, Скопје, 1984, 46-47.

²⁴ History of Europe..., 137.

²⁵ Kur'an..., 22.

против нив со оваа Книга”²⁶, претставувале фактор кој, покрај другото, ја одредувал не само верската насока туку и политичката. Како таков столб, муслиманството одиграло извонредно важна улога за политичкиот живот на Османската империја во нејзините релации со европските големи држави.

²⁶ Исто, (52, 243.